

Yrd. Doç. Dr. Meral Oralış
İstanbul Üniversitesi
Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Canetti'nin Barınağına Uğramak

ABSTRACT

The Drop By To Canetti's Shelter

While celebrating the 100th anniversary of his birth, We have prepared an "Elias Canetti" file including the writings from different places written in commemoration of him. The researchers who have worked on Canetti's life and works before have contributed to this file.

*Den Tod will ich ernst, den Tod will ich
furchtbar, und dort am furchbarsten, wo nur noch
das Nichts zu fürchten ist.*

Elias Canetti

*Die Buchstaben des eigenen Namens haben eine
furchtbare Magie, als sei die Welt aus ihnen
zusammengesetzt. Wäre eine Welt ohne Namen
denkbar?*

Elias Canetti

"Hayatta kalma anı iktidar anıdır. Ölümün görüntüsü karşısında düşülen dehşet ölen bir başkası olduğundan tatmine dönüşür. Hayatta kalan ayakta dururken ölen yerde yatmaktadır. Sanki bir kavga olmuş ve biri diğerini yere devirmiş gibidir. (...) Zafer ve hayatta kalma onun için bir ve aynı şeylerdir" (Canetti, 2003: 229-230). Canetti ölümü, hayatta kalanın duruşuyla bağlantılı olarak anlamlandırır *Kitle ve İktidar*'da; ne de olsa "ölüm"ü anlamlandıran geride, sağ kalanlardır. Bu bağlamda yazarın farklı yapıtlarında rastladığımız ölüm imgesi, her bir yapıtta enikonu irdelenerek birbiriyle eklenerek beslenip okurun karşısına farklı bağlam ve biçimlerde çıkar. Sözgelimi

Canetti'nin özyaşamöyküsel üçlemesi olan *Kurtarılmış Dil, Kulaktaki Meşale* ve *Gözlerin Oyunu* adlı yapıtların her birinde ölümü farklı bakış açılarıyla sorgular yazar. Ölüm adeta iktidarın, sevginin, bağlılığın, kaosun, otoritenin, dilin gücünün, yaratma ediminin, korkunun, umarsızlığın ve buna benzer yaşamın tüm alanlarında, anlamını ararken yazarın beslendiği bir kaynak olur. Özyaşamöyküsel romanlarında ölümü anlatan anıların, öykülerin ardında gizlenen babasının ölümüdür. Yazar bir yandan kendisini böylesine derinden etkileyen, tüm yaşamı boyunca onun peşini bırakmayan bu ölümü yenmeye çalışırken öte yandan ölüm, yaşamın, varoluşun açıklanmasında da güç alınan temeli oluşturur. Yazmak, ölümü aşmanın, onunla başa çıkmanın, hayatı anlamlı kılmamanın tek çaresi gibidir. Yaşamakla ölümü içiçeleştirerek hayata kalanın gücünü, hakimiyetini böylesine öne çıkartan Canetti kimdir? Hangi yaşamsal koşullar onu ölüm izleğinin izini böylesine yakından sürmeye yöneltmiştir? Ve hangi bağlamda dergimizin bu sayısına konu olmuştur yapıtları?

Elias Canetti yaşamının başlangıç ucunda Rusçuk'un çokdilli ortamında Sefardim Diasporası'nda yaşayan diğer Yahudiler gibi 15. yy.'ın İspanyolcası olan Sefaradçayı konuştu ve Rusçuk'ta geçirdiği bu döneminin izlerini hayat boyu üzerinde taşıdı. Burada dinlediği masallar Bulgarca, Manchester'da ilk okuduğu kitaplarsa, okulda öğrendiği İngilizce yapıtlardı. 1912'deki Babasının ölümünden sonra Viyana'ya gideceklerinden, kısa zamanda ve oldukça zorlu koşullarda Almanca öğrenmek zorunda bırakıldı. Almanca, babası henüz hayattayken annesiyle gizli konuları konuştukları "*büyüdü dil*"*di. Annesi, kocasını yitirdikten sonra, onunla buluştukları bu büyüdü düzlemi oğlu Elias'la paylaşmak istedi. Salt dil öğrenimi ve yolculuklarında değil, Elias'ın hayat çizgisinin belirlenmesinde annesi başat bir rol oynadı. 1. Dünya Savaşının patlak vermesiyle Viyana'dan ayrılarak İsviçre'ye (1916-1921) oradan da Frankfurt/Main'a (1921-1924) göç ettiler. 1924 yılında yeniden Viyana'ya giden Canetti orada Kimya öğrenimine başladı. Aynı yıl içinde yapıtlarında önemli ölçüde etkisi altında kaldığı Karl Kraus'un bir konuşmasına giderek onu yakından tanıma fırsatı buldu ve ardından evleneceği Veza Tauber-Calderon ile tanıştı. 1928 yılında Berlin'e gittiğinde Bertold Brecht, George Grosz ve Isaac Babel gibi sanatçılarla tanıştı. Çeşitli çeviriler yaptı. 1932'de Herman Broch ile karşılaştı. Daha sonra 1933'te Fritz Wotruba, Robert Musil, Anna Mahler, Abraham Sonne, Alban Berg gibi sanatçılarla tanıştı ve 1934'te Veza ile

* Die Zaubersprache (Canetti, 1993:30)

evlendi. 1937'de annesinin ölümünün ardından 1938 yılında Hitler'in Viyana kuşatmasının ardından Veza ile Paris'e oradan da Londra'ya gittiler. Veza'nın 1963'teki ölümüyle yalnız kalan Canetti Paris'teki kardeşi Georg'u ziyarete daha sık gider oldu. *Kurtarılmış Dil* adlı yapıtını adadığı Georg'un ölümünün ardından sanat tarihçisi Hera Buschor ile evlendi.

Başlarda çok okunan farkedilmiş bir yazar olmayan Canetti ilk kez 1949 yılında *Körleşme* romanı ile Prix International ödülünü aldı. Daha sonra 1966'da Viyana Edebiyat Ödülü ve Alman Eleştirmenler Ödülü; 1969'da Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi Ödülü; 1972'de Georg-Büchner Ödülü; 1975'te Franz-Nabl Ödülü ve Nelly-Sachs Ödülü; 1977'de Gottfried Keller Ödülü; 1981'de Franz Kafka Ödülü ve Nobel Edebiyat Ödülü; 1983'te Alman Liyakat Nişanı aldı ve 1994 yılında öldüğünde Zürih kenti tarafından James Joyce'un mezarının yanında bir onur mezarı verildi.

“Einer, der sich nach Hause nur verirren kann. Er muß jedesmal einen anderen Weg hinfinden.” (Canetti, 1984:155) diyen Canetti, kendisine doğru çıktığı serüvende farklı yolları olduğu denli, farklı dilleri de katetti. Bu bitmez tükenmez yolculuklara işaret eden Durzak'la yaptığı bir söyleşide, “1938 sonrasında kaleme aldığınız yapıtla sizi sürgündeki yazarlar arasına katmak olası mı?” (Durzak, 1976:101) sorusuna verdiği “Aslında kendimi asla sürgündeki bir yazar olarak görmedim (...) Ben daha çok Alman yazını çerçevesinde sürgün bir yazardım” yanıtıyla, aynı zamanda kendisinin, söyleşinin yapıldığı dönemdeki konumuna da işaret etmiş olur. Elias Canetti, bir yandan kentten kente göç ederken bir türlü yerlisi olamadığı mekanlarda, öte yanda da onu Rusçuk'ta yaşadığı çocukluğundan beri kendisini hiç terketmeyen ölüm imgesinden uzaklaşmak ya da ona daha yakın durmak için bir gezgin oldu hep. Bu süreçte tutunabildiği yer ise dil ve yazındı. Önceleri o dilin yabancıydı. Ancak sonradan hem anne babasının “büyülü dili” olan hem de kendisine sonradan anadili olarak seçtiği Almancada yaşamayı yeğledi. Dahası kendi yalnızlığını tanımlayabileceği, anlatabileceği bir barınak, bir vatan edindi Almancayı. Her ne kadar da seçtiği dil Almanca da olsa, salt Alman kültürüyle beslenen bir yazar olmadı hiç. Farklı kültürlerle çoğalarak yaşadı. Said: “Bir entelektüel gemisi battıktan sonra *karada* değil *karayla birlikte* yaşamayı öğrenen birine benzer; amacı küçük adasını sömürgeleştirmek olan Robinson Crusoe değil, olağanüstü şeyler yaşadığı duygusunu hiç kaybetmeyen bir bedavacı, fatih ya da yağmacı değil de her zaman, geçici bir misafir olan Marko Polo'dur” (Said,1995:63) derken, Canetti'nin yaşam koşullarını tanımlar gibidir.

Özyaşam öyküsel yapıtlarında da olduğu gibi yüreğini yazıda böylesi açabilen, bir o kadar da her seferinde yeni sırlara ve sorulara yönelen bu gezginin ardından gitmeyi yeğledik bu sayımızda ve Canetti için, daha önce onun yapıtları üzerine çalışmış olan araştırmacıların da desteğini alarak bir dosya hazırladık. Dosyanın ilk yazısında, Canetti'nin çokkültürlülüğünden ayrıntılı olarak söz eden Prof. Dr. Manfred Durzak'ın "Elias Canetti- ein europäischer Autor?" adlı çalışması, yazarın nasıl bir kültürel gelenekten geldiğinin izini sürer. *Zu Elias Canetti* adlı kitabı yayına hazırlayan ve Canetti'yle söyleşiler ve onun yapıtları üzerine araştırmalar yapmış olan Durzak, Canetti'nin kendisini içinde bulduğu çokdilli ve çokkültürlü ortamın hep kıyısında kaldığını, böylesi bir dışarıda kalmışlığın aynı zamanda ona bir zenginlik kattığını dile getirir ve onu gerçek vatani kitapları olan bir Homo literatus olarak adlandırır. Canetti'nin bu çoklu ortamının onda bir asimilasyon durumu değil, farklılıkları birleştiren ve taşıyarak yeni, melez bir kimlik üretmesine yol açtığını vurgular.

Dosyamızın bir başka yazarı olan ve kendisini Virginia Wolf, Franz Kafka, Elias Canetti, Marcel Proust vb. gibi yazarlarla karşılaştırıldığında bir "yazar adayı" olarak niteleyen Mario Levi'nin birçok yapıtında da Sefarad kültürünün yansımalarını görebilmemiz bir rastlantı değil. Kökleri 14.-15.yy İspanya'sına uzanan ve Canetti'yle etno-kültürel bağlamda ortak bir yazgıyı paylaşan Levi, bu kez bir yazar olduğu kadar bir *Canetti okuru* olarak da dosyamızda yer almakta. *Marakeşten Sesler*'i okuyan Levi yazısında Canetti'ye bu yapıtında turistik bir gezi yaparak yabancı ülkeyi görüp tüketmek yerine, ötekinin ardından giderek onu anlamaya, anlamlandırmaya çalışın bir gezgin olarak bakar.

Bir antropolog, felsefeci, yazınbilimci olan Elias Canetti'nin bu renkli kişiliğinin bir uzantısı olarak kaleme aldığı farklı metin türlerinin araştırılmasına da yer vermek istedik dosyamızda. Bunun için de Prof. Dr. Gertrude Durusoy'un "Der Stachel des Befehls und die Dramen Canettis" adlı çalışmasına yer verdik. 1986 yılında Canetti'nin *Günleri Sayılı Olanlar* adlı oyununu Almancadan çeviren Durusoy bu yazısında, Canetti'nin "emir" kavramından yola çıkarak onun çağrıştırdığı "itaat", "Ölüm tehditi" vb. kavramların, yazarın bir türlü vazgeçemediği dram türündeki yapıtlarındaki yansımalarını irdeler. Bu çalışmada "emir" salt yazarın oyunları düzleminde değil, *Kitle ve İktidar*, *Körleşme* vb. yapıtlarıyla ilişkilendirilerek anlamlandırılır. Durusoy, böylelikle Türkiye'de genelde düz yazılarıyla

tanınmış olan Canetti'nin farklı bir yönünü ele alınarak, yapıtlarına ışık tutulmuş olması okuruna yeni bir ufuk açar.

Bu dosyada yer alan bir başka yazıysa Canetti üzerine *Elias Canetti: Das Gefühl absoluter Verantwortlichkeit* adlı bir monografi kaleme almış olan Doç. Dr. Fatih Tepebaşı'nın “ ‘Körleşme’ Romanı ve Bilim Adamı Sorunsalı” adlı çalışması.

“Canetti kişisel tarihini kaleme alırken, dinsel içeriklerle beslenen, katı kuralcı geleneklerle bir hesaplaşmaya girdiği gibi içinde yetiştiği Sefarad kültürünün etkilerini de taşır” (Oralış, 1996:32) çocukluğunda aile büyüklerinin ona on emri öğretmesi sürecinde “önce bir öldürme yasağıyla başlamış olsa da ‘ölüm’ sonraları, onun yaratıcı gücünü artıracak ön önemli etkenler arasında” yer alır. (Oralış, 1996:32) Canetti'nin bir yandan geleneklerle beslenen öte yandan babasını kaybetmesine neden olan ölümle hesaplaşması, ona bir anlamda sürekli hayatta kalma olanağı da sağlar. Canetti'nin kendi deyişle salt şimdiki zamanda varolmayan, mevcudiyetini yazarının ölümünden sonra da sürdürebilen yazınsal yapıtın okuruna ulaştığı an hayatın içinde bulunacağı andır. “Böylelikle ölümler kendilerini, yaşayanlara besin olarak sunarlar; onların ölümsüzlüğü yaşayanlara yarar. Ölümsüzlükleri, hem ölümlere hem de yaşayanlara yarayan, ölümlere verilen kurbanın tersidir. Ölümlerle yaşayanlar arasında artık gazez yoktur ve hayatta kalmak artık *sızıya* neden olmaz” (Canetti, 2003:280)

Sanırım ölümle hayatı yazınsal düzlemde böylesine barıştıran Canetti söz konusu olduğunda, ölüm karşısındaki muzafferane duruşuyla okuruna soluğunu hâlâ tüm sıcaklığıyla hissettirirken onun doğum yıldönümünü kutlamak çok daha anlamlı geldi bize. Bunun için de 17. sayımızda böylesi farklı kültürlerle zenginleşmiş diliyle yarattığı dünyasına özel bir bölüm ayırarak, Canetti'nin 100üncü yıldönümünü farklı bir coğrafyadan kutlamak istedik.

KAYNAKÇA

- Canetti, Elias, (1993):** Die gerettete Zunge, Geschichte einer Jugend, Carl Hanser Verlag München,Wien
- Canetti, Elias, (1980):** Die Fackel im Ohr. Lebensgeschichte 1921-1931, Carl Hanser Verlag München,Wien
- Canetti, Elias, (1984):** Die Provinz des Menschen, Aufzeichnungen 1942-1972,Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main
- Canetti, Elias, (1985):** Das Augenspiel. Lebensgeschichte 1931-1937, Carl Hanser Verlag München,Wien
- Canetti, Elias, (1986):** Günleri Sayılı Olanlar, Çeviren: Gertrude Durısoy, Erdem Kitabevi Yayınları, İzmir
- Canetti, Elias, (1990):** Die Blendung, Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main
- Canetti, Elias (2003):** Kitle ve İktidar, Çeviren: Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, ikinci baskı; İstanbul
- Durzak Manfred, (Hg.) (1983):** Zu Elias Canetti, Ernst Klett Verlag. Stuttgart.
- Oralış, Meral (1996):** Anılar Döner, Elias Canetti, Christa Wolf, Max Frisch'in Özyaşamöyküsel Romanlarında Kimlik Arayışı, (Danışman; Prof.Dr.Nilüfer Kuruyazıcı), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Said, Edward, (1995):** Entelektüel, Çeviren: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Tepebaşılı, Fatih, (2004):** Elias Canetti, Das Gefühl absoluter Verantwortlichkeit, Çizgi Yayınları, Konya